

Moğolca ve Türki dillerde 'yemek' fiilli ifadeler

Shinji Ido (Tohoku University / University of Sydney)
Dorjkhand Jambalsuren (Tohoku University)
Tsejin Tegshjargal (Tohoku University)
{ido,handaa,tegshee}@linguist.jp

'Yemek' anlamını veren fiillerin birçok dilde 'mecazi' anlamları vardır. Bizim bu çalışmamızda içinde 'yemek' fiilinin bulunduğu Türki ve Moğolca ifadeler ele alınmış, yemek fiilli ifadelerdeki yemek fiilinin 'mecazi' anlamları tahlil edilmiştir.

Değişik dillerin sözcüklerinden 'yemek' anlamını taşıyan fiilleri çıkarmak için 'yemek' eyleminin tanımı gerekir. Bu tanımın belirli bir dildeki yemek fiilinin anlamından bağımsız olmasını sağlamak üzere, 'yemek'in anlamı, aşağıda gösterilen şekilde tanımlanmıştır (Ido 2006).

[_{Event} CAUSE ([_{Thing}]_i, [_{Event} GO ([_{Thing}]_j, [_{Path} TO ([_{Place} IN ([_{Thing} MOUTH-OF ([_{Thing}]_i)))]))]]]
[_{Event} CAUSE ([_{Thing}]_i, [_{Event} INCH ([_{State} BE_{Comp}+ ([_{Thing}]_j, [_{Place} AT ([_{Thing} PIECES]_k)))]))]]]
[_{Event} CAUSE ([_{Thing}]_i, [_{Event} GO ([_{Thing} PIECES]_k, [_{Path} TO ([_{Place} IN ([_{Thing}]_i)))]))]]]

Jackendoff'un (1990) Lexical Conceptual Semantic'in formülü ile tasvir edilen 'yemek' anlamının bu tanımı üç kısımdan ibarettir. Bu üç kısım kabaca şöyle ifade edilebilir: 1) şey_i'in şey_j'i şey_i'in ağzının içine girdişi, 2) şey_i'in şey_j'i parçalar haline dönüştürüşü, ve 3) şey_i'in bu parçaları şey_i'in içine girdişi. Bu şekilde tanımlanan 'yemek'in anlamına sahip olan, ve dolayısıyla bu bildiride 'yemek fiili' olarak kabul edilen fiiller arasında Türkçe *ye-* fiili ve Moğolca *id-* fiili de vardır. Bunun gibi yemek fiili içeren, bizim 'yemek fiilli ifadeler' diye adlandırdığımız ifadeler birçok dilde mevcuttur. Aşağıda birkaç örneği gösterilen yemek fiilli ifadeler, dünyanın birçok dilinde bulunmakla beraber, Farsça, Tacikçe, Hintçe/Urduca gibi Hint-İrani dillerde özellikle yaygınlık göstermektedir.

Çince: *ta chile yiquan*
o yedi bir yumruk
'o yumruk yedi'

Japonca: *genkotsuo kuu*
yumruğu yer
'yumruk yemek'

Farsça: *mosht xordan*
yumruk yemek
'yumruk yemek'

Yemek fiilli ifadeler, Türki dillerde de çok sayıda bulunmaktadır.

Türkçe: *ceza ye-, dayak ye-, gam ye-, kazık ye-, para ye-, başının etini ye-, vs.*
Kırgızca: *tayak (dayak) ce-, akça (para) ce-, muş (yumruk) ce-, kam (gam) ce-, vs.*
Özbekçe: *afsus (yazık/efsûs) ye-, et(i)ni (et(in)i) ye-, pul (para) ye-, oq (ok) ye-, vs.*
Xâkânî: *berge (kamçı) yér, yér sakınç (tasa), vs.*

Öte yandan, aşağıda birkaç örneği bulunan Moğolca yemek fiilli ifadeler, Türki dillerdekilere

göre azdır.

max-aa idex
et-kendi yemek
'büyük sıkıntı çekmek'

möngö idex
para yemek
'para yemek, emanete hıyanet etmek'

xaxuul' idex
rüşvet yemek
'rüşvet almak'

Bunun gibi yemek fiilli ifadelerin münferit dillerdeki kullanımına bakıldığında yemek fiilli ifadelerin dillerarası farklılığı/ortaklığı ortaya çıkar ki, o bizim Pardeshi vb. (2006) ile sürdürdüğümüz çalışmada coğrafi ve tipolojik açılardan değerlendirilmiş ve 15 farklı harita halinde özetlenmiştir.

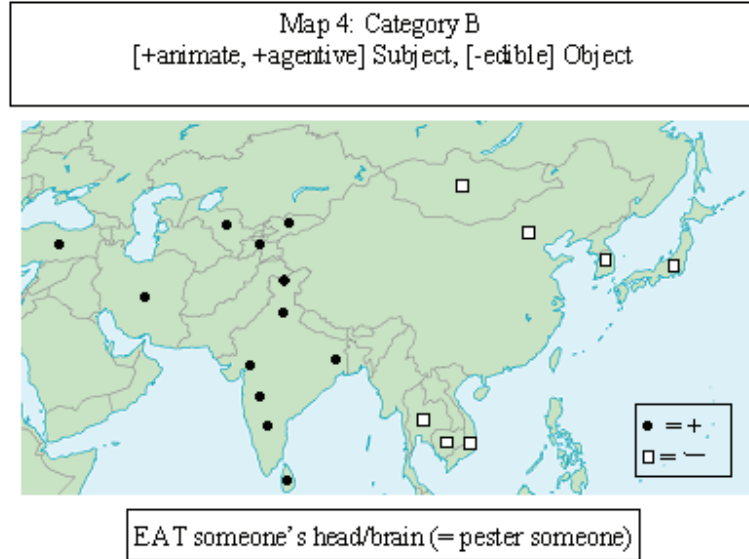
Elinizdeki bildirinin ek bölümünde birkaçı bulunan söz konusu haritaları değerlendirdiğimizde, Moğolca ve Türki diller ile ilişkin olarak dikkat çeken husus, Moğolca ve Türki diller arasında (yemek fiilli ifadelerin çeşitleri açısından) ortak noktanın az olmasıdır. Bu hususun neyi işaret ettiği konusunda şu anda kesin görüşümüz yoktur. Tarihçiler ve Moğol/Türk dilleri uzmanlarının, bu husus hakkında belirtecek görüşler, bizi yalnız aydınlatmakla kalmayacak, aynı zamanda çalışmamızı ilerletmeye teşvik edecektir.

Kaynakça:

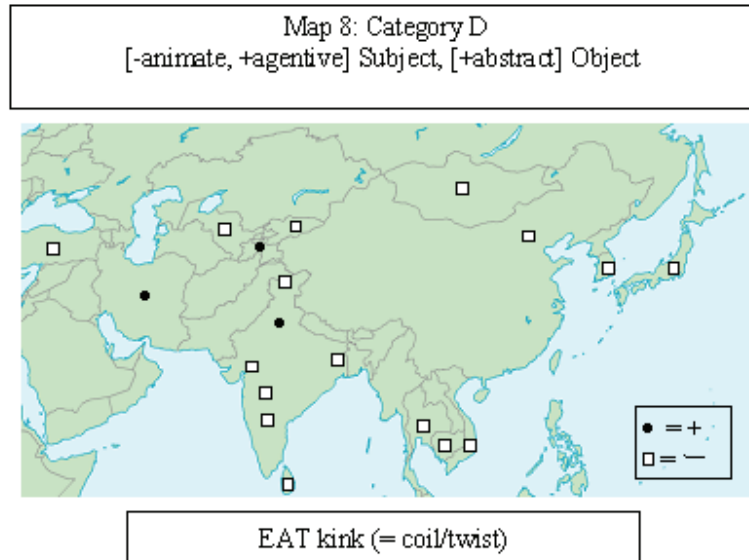
- Haltod, M. vb. 1995. *Mongolian-English dictionary*. Bloomington: The Mongolia Society, Inc.
- Ido, S. 2006. EAT expressions in Central Asian languages. Invited lecture at the 7th International Forum on Language, Brain, and Cognition 'Incorporating Culture into Studies of Cognition and Language'. Shin-Senzankan Hall, Japan Women's University. 15 March 2006. http://lbc21.jp/TEMP/Forum7Abstract/abstract_Ido.pdf
- Jackendoff, R. 1990. *Semantic structures*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Pardeshi, P. vb. 2006. Toward a geotypology of EAT-expressions in languages of Asia. *Gengo Kenkyu*, 130.

Ek 1

Orta-Batı Asya dillerinde bulunan *başının etini yemek* tipindeki yemek fiilli ifadelerin coğrafi dağılımı (Pardeshi vb. (2006)'de yer alan harita):

Farsça ve etrafındaki dillerde bulunan *büklüm yemek* tipindeki yemek fiilli ifadelerin coğrafi dağılımı (Pardeshi vb. (2006)'de yer alan harita):

Ek 2

Moğolcanın yemek fiilli ifadelerinden örnekler:

ideh

Baišing tüimer idex
binayı/yapıyı yangın yemek
'binayı yangın yaktı'

möngö idsen xun
para yiyen kişi
'para(yı) cebine indiren kişi'

budaa idex
hububat yemek
'(sinavda) kopya çekmek'

zoogloh

čilee zooglox (Haltod vb. 1995: 1067)
uyuşukluk/yorgunluk yemek
'rahatsız olmak'

xilen zooglox (Haltod vb. 1995: 1067)
öfke yemek
'öfkelenmek'